

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.177.29>

Data przesłania artykułu: 5.12.2021

Data akceptacji artykułu: 15.02.2022

JELENA N. ARSENIJEVIĆ MITRIĆ

Uniwersytet w Kragujevacu, Serbia

(University of Kragujevac, Serbia)

Пандемички дискурс у поезији Драгана Хамовића: *Заштитна маска* и *Две хиљаде двадесета*

Pandemic Discourse in Dragan Hamović's Poetry: *Protective Mask and Two Thousand Twenty*

Abstract

The paper discusses elements of pandemic discourse in the poetry of Dragan Hamović within two collections of his poems: *Protective Mask* (2020) and *Two Thousand Twenty* (2021). At the centre of this poetry lies the general questioning and concern over the new and (im)possible living conditions to which we as a society are exposed to due to the pandemic of COVID-19. Through a kind of lyrical *diary of a bad year*, the poet lucidly sees himself and others in the context of the so-called new normality (isolation, quarantine, curfew, state of emergency, masks, vaccines, tests and so on) and the year 2020, as a year of double annihilation ("two zeros"). The focus of the research will be therefore directed towards rethinking and critique of the current socio-historical moment as a moment of crisis at the global level caused by the coronavirus epidemic.

Keywords: Dragan Hamović, poetry, COVID-19, pandemic, crisis

Пандемический анализ в поэзии Драгана Хамовича: *Защитная маска* и *Две тысячи двадцатый*

Резюме

В статье анализируются элементы пандемического дискурса в поэзии Драгана Хамовича на основании двух его сборников стихов *Защитная маска* (2020) и *Две тысячи двадцатый* (2021). Центральная тема этих стихотворений — всеобщее расследование об-

стоятельств возникновения пандемии и возникшее беспокойство новыми и сложными условиями жизни, в которых общество оказалось из-за пандемии COVID-19. Через своего рода лирический дневник плохого года, поэт рассматривает себя, а также других людей в контексте так называемой новой нормальности (изоляция, карантин, комендантский час, чрезвычайная ситуация, маски, прививки, тесты...) и оценивает 2020 год как год двойной отмены, двойного нуля. В центре исследования находится анализ и критика текущего общественно-исторического момента как периода кризиса на глобальном уровне, вызванного именно эпидемией коронавируса.

Ключевые слова: Драган Хамович, поэзия, COVID-19, пандемия, кризис

У раду анализирамо елементе пандемичког дискурса у поезији Драгана Хамовића у оквиру две збирке песама *Заштитна маска* (2020) и *Две хиљаде двадесета* (2021). У средишту ове поезије лежи свеопшта запитаност и забринутост над новим и (не)могућим условима живота којима смо као друштво у целини изложени услед пандемије ковида 19. Песник, кроз својеврсни лирски *дневник лоше године*, луцидно сагледава себе и друге у контексту такозване нове нормалности (изолација, карантин, полицијски час, ванредно стање, маске, вакцине, тестови...), а у оквиру 2020. као године двоструког поништавања, двоструке нуле. Стога ће и фокус истраживања бити усмерен ка промишљању и критици актуелног друштвено-историјског тренутка као момента кризе на глобалном нивоу чија је кулминација изазвана управо епидемијом коронавируса.

Збирке *Заштитна маска* (2020) и *Две хиљаде двадесета* (2021) доносе једно од кључних питања којим се 2020. године бавио и камерунски филозоф и политички теоретичар Ашил Мбембе (Achille Mbembe) – имамо ли сви то „универзално право на дисање” (Mbembe, 2020, с. 1) или и то наједном постаје ствар привилегије. Намећу се питања да ли ће се и када ова пандемија окончати и како одбранили живот од смрти, од преовладавајућег дискурса краја. Не чини ли се како је управо ова пандемија разбила илузију коју савремена цивилизација изразито потенцира о томе да је смрт акцидент, непланирана и неприродна незгода и дешава се једино уколико не поштујете правила? Славој Жижек (Slavoj Žižek) у својим анализама савремене дистопијске реалности, израженим у збирци есеја *Пандемија 2!* (*Pandemic 2!*, 2020) истиче:

Često čujemo da će nas na Zapadu pandemija primorati da promenimo svoj odnos prema smrti, prihvatimo smrtnost i krhkost svog postojanja – virus dolazi niotkuda, a život za koji znamo došao je do kraja. Zbog toga nam kažu da su ljudi na Dalekom istoku sposobniji da se izbore sa pandemijom – smrt je za njih samo deo života, način kako stvari funkcionišu. Mi na Zapadu sve manje prihvatamo smrt kao deo života, doživljavamo je kao upad nečega stranog što se može odgoditi na neodređeno vreme ako živimo zdrav život, vežbamo, sledimo dijetu i izbegavamo traume. (Žižek, 2021, с. 17)

Мбембе запажа како нас је управо ова пошаст увела у стање где постајемо „опседнути сопственим крајем” (Mbembe, 2020, с. 2). Исти аутор савремено доба карактерише и као „време брутализма” (Mbembe, 2020, с. 2), у којем долази до глобалног откривања пукотина у свим могућим сферама, доба дубоке кризе, радиоактивног отпада и зрачења. Луцидна опаска како је и „пре овог вируса, човечанству већ претило гушење” (Mbembe, 2020, с. 11) сведочи о изложености свеопштој токсичности која је преплављивала планету:

Nije li toksičnost, odnosno umnogostručivanje hemijskih supstanci i opasnog otpada, jedna od strukturnih dimenzija sadašnjice? Te supstance i taj otpad, ne napadaju samo prirodu i okolinu (vazduh, zemljišta, vode, lance ishrane) već i tela, koja su takođe izložena olovu, fosforu, živi, berilijumu, freonskim tečnostima. (Mbembe, 2020, с. 2)

Поред тога, поменимо и свакодневно ментално загађење у виду нагомилавања токсичних информација, углавном полуистина које пласирају мас-медији. Хамовић је управо сличну мисао одабрао за мото збирке *Две хиљаде двадесета*: „Најтеже је носити се с полуистином” (Хамовић, 2021, с. 7), имајући у виду да смо већ дуже време, а посебно у ово доба пандемије, изложени мору противуречних и збуњујућих информација које продиру у ум и насељавају га попут вируса. У уводном прозном коментару *Душе заражене* за збирку *Заштитна маска* Хамовић разматра поменути феномен истичући следеће:

Гола лаж, непокривено тврђење, макар било робусно и безочно, нема праву снагу ни када је Моћ погура. Полуистина причини невољу моралним осетљивцима, премда се њен половишно веродостојни садржај чудовишно изобличава. Простор између полуистине и пуне истине зјапи и запоседа га кривотворина – као вирус убачен зарад циљаног разорног утицаја. (Хамовић, 2020, с. 5)

Слично је имао у виду амерички писац српског порекла Стојан (Стив) Тешић (Steve Tesich) када је крајем двадесетог века луцидно приметио да долази време постистине најављујући њена деструктивна дејства: „Када једном пренебрегнете чињенице, онда за догађај можете прогласити шта год пожелите. [...] Након што ишчезну чињеничне истине као референтне тачке наших одлука и просуђивања и када изгубимо поштовање према истини, онда губимо и свезе које цивилизације држе у заједништву [сопствени превод – Ј. А. М.]” (Tesich, 1993). У есеју *Влада лажи* (*A Government of Lies*, 1992) први пут је употребио кованицу *постистина* (Tesich, 1992), а оксфордски речник га бележи као изумитеља овог термина, наиме, године 2016. је *постистина* одабрана за реч године¹.

Потребно је истаћи да је Драган Хамовић 2020. године објавио најпре збирку *Заштитна маска* с поднасловом *Заразно пролеће, преступне 2020*. У овој књизи песме нису подељене у циклусе, а придружен им је и пролог

¹ <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/> (приступ: 10.11.2021).

у прози под насловом *Душе заражене*, који ближе објашњава повод и контекст ове поезије. Затим је следеће 2021. године изашла његова збирка, четрнаеста по реду, *Две хиљаде двадесета*, састављена из седам циклуса (*Два, нула, два, нула; Ствар хумана; Заштитна маска; Биоскоп „Ибар“; Почасне страже; Поздрав из НДХ; Парченце и чаша*), у коју је инкорпорирао и *Заштитну маску* као трећи циклус подељен у три дела (I–III). Одређене песме из *Заштитне маске* су за ту прилику прерађене, поједине песме су изостављене (*Пета колона; Кап; Вишња у дворишту, иза Благовести*), а има и сасвим нових песама (*Две хиљаде двадесета* (2020) из првог циклуса, потом II део трећег циклуса: *Дани под маскама, Прање руку, Батут, Доба мачке, Најновији завет*). У III делу трећег циклуса налази се и нови коментар, епилог у прози, *Употреба короне*, а након њега следи закључна песма *Post Festum*.

Збирку *Две хиљаде двадесета* отвара истоимена песма, као једина песма првог циклуса *Два, нула, два, нула*, у којој се потенцира поменута година као година нуле, година ништења, преступна година: „зјапећа, хладна и округла“, „окорела и незасита“ (Хамовић, 2021, с. 9), која увлачи у сопствено ништавило, година када се често могло чути како је потребно детектовати нултог пацијента како бисмо истражили порекло и корене заразе.

„Колају посвуд тајне клицоноше“ (Хамовић, 2021, с. 29) – стихови из *Сонета о вирусу са репом* упућују на зебњу од другог, страх који је у овој пандемији кулминирао и постао потпуно огољен, за који наједном изналазимо „логично“ оправдање. Лаш Свенсен (Lars Fredrik Händler Svendsen) у студији *Филозофија страха* (*Frykt*, 2007) наводи како је за савремено доба карактеристична култура страха која колонизује читав наш свет и живот (Svensen, 2008, с. 11). Британски социолог Франк Фуреди (Frank Furedi) још је радикалнији сматрајући како у нашој култури стрепња врло брзо досеже степен панике (Furedi, 2002, с. 70). Према Свенсену:

Strah počinje tako što se bojimo ovog ili onog, ali s dovoljno mnogo ponavljanja i sa širenjem na sve veći broj pojava, on može postati opšti pogled na život. U kulturi koja je na mnogo načina označena društvenom dezintegracijom, strah je nešto što nam je zajedničko, ugao shvatanja postojanja koji nas okuplja. Strah je postao jedno od osnovnih odlika naše kulture. [...] Redovno nam se podastire da je „kraj blizu“, bilo da je reč o genetskoj tehnologiji koja se otela kontroli ili ptičjem gripu [...] Strah je bez sumnje najvažnija roba koju masovni mediji iznose na prodaju, i njemu se dodeljuje sve više prostora. [...] Strah je uz to i zarazan. (Svensen, 2008, с. 25, 19)

Кужно пролеће 2020. најпре ћемо памтити по маскама на лицу: „Маску преко маске на лице намичем“ (Хамовић, 2021, с. 29), како је наглашено у *Сонету о вирусу са репом*, али и медијима који су непрестано бомбардовали противуречним и збуњујућим информацијама људе, махом затворене у четири зида, да попут каквих буба или пацова спремно чекају смак света. Доиста смо, преко мас-медија, могли видети претежно апокалиптичке слике и садржаје. „Смак света спреман – можда и заказан“ (Хамовић, 2021,

с. 29) – лирски субјект повремено кокетира са том идејом о светској завери, о вирусу који је научне израде, те како сви ми, вољно или не, учествујемо у великој представи. Све што се догађало и што се и даље дешава у вези са коронавирусом песника подсећа на својеврсни социјални и медицински експеримент. У песми *Полицијски часови* ламентира се над чињеницом да ће 2020. година остати упамћена као година свеопштих забрана: напуштања куће, окупљања, дружења, загрљаја, али и година бројки, где смо свакодневно били преплављени пребројавањем умрлих, оних на респиратору, слободних места у болницама. Усамљеност, као последица пандемије и у оквиру ње мере изолације, самоизолације, карантина, наглашена је у поменутој песми као и услед свега изазван страх који запоседа свест „и рађа стравце и стравчиће, / Памет цепка на парчиће” (Хамовић, 2021, с. 37). Песма *Пасји живот у доба вируса* сличне је тематике, испевана из перспективе пса, алудира да ни сам људски живот није ништа бољи, док упућује на једну од многобројних апсурдних ситуација када је током полицијског часа власницима паса било дозвољено да у одређеним терминима изведу своје псе, док је осталима излазак био забрањен. У тој крајње парадоксалној ситуацији чинило се да пси имају већа права од људи. Подсетимо да је старијима од 65 година био ускраћен излазак из кућа. Крај ове песме упућује на човека који се у условима пандемије претвара у бесног пса који режи на зидове своје собе, а на најближе шкљоца зубима. Април 2020. године елиотовски је свиреп у истоименој песми о нестварно празним градовима у Србији, у иначе варљивом и нестабилном периоду године, додатно појачаном сабласном атмосфером пандемије: „Србијом, никад празније, / Градови занеме нестварни” (Хамовић, 2021, с. 37). Наравно да се иста слика могла видети широм света, у песми *Лас Вегас* чак је и вечно будни град греха, како га називају, у априлу затворио своје хотеле и коцкарнице².

Воља тематизује проблем спутавања и обесмишљавања слободне воље у данима свеопште заразе, што је наглашено и стиховима из песме *Полицијски часови*: „У себи условно слободни, / Криви за све што се догоди” (Хамовић, 2021, с. 30). Није ли болест свуда за собом посејала страх и неслободу, немогућност одлучивања у сопствено име, безвољност која парализује? Лирски субјект разматра проблем одлука које се проглашавају значајним за опште добро и како оне утичу на појединца и пита се о последицама таквих наредби донетих одозго по обичног човека: „Сужена сфера приватна, / Већ одавно безнадежна. / Лични отпори сувишни!” (Хамовић, 2021, с. 39). Наоми Клајн (Naomi Klein) предвиђа како ће трајно обележје дистопијског постковид друштва будућности бити одсуство додира услед имплементирања технологије у сваки могући аспект било јавног или приватног живота. У тим

² <https://www.rts.rs/page/stories/sr/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3138/koronavirus-u-svetu/3922354/las-vegas-koronavirus.html> (приступ: 29.11.2021).

новим условима привилеговани добијају све на кућну адресу, виртуално путем стриминга или физички преко возила без возача или дрона. Опадаће потреба за учитељима, лекарима, возачима, професорима у тој будућности којом ће управљати вештачка интелигенција, а на својим ће је плећима одржавати милиони безимених радника у складиштима, центрима за податке, рудницима литијума, индустријским фармама, погонима за прераду намирница, изложени болестима и енормној експлоатацији (Klein, 2020). Канадска ауторка закључује како „наши домови никада више неће бити искључиво приватни простори, већ ће у блиској будућности, захваљујући изузетно брзој дигиталној вези, постати наше школе, ординације, теретане и уколико држава то одреди, и наши затвори [сопствени превод – Ј. А. М.]” (Klein, 2020).

У Хамовићевој визији ковид стварности на махове читава атмосфера такозване нове нормалности подсећа на некакав гротескно обесмишљени карневал у којем лирски субјект представнике државе и власти, наводно забринуте за опште добро, посматра као „моћнике клоновне” (Хамовић, 2021, с. 40) и клонове великог вође, који се свакодневно припремају за нове наступе у медијима, делећи савете у које ни сами не верују, одашиљући збуњујуће, непроверене и противуречне информације: „Лажљивци, опсенари, ђавољи шегрти, ништаци, у виду заната – начелно су теоријски оправдани. И тако царују, поглавито са сазвезђа екрана за које смо приковани” (Хамовић, 2020, с. 5). Жижек идентично хаотичну и апсурдну ситуацију детектује на глобалном плану:

Ne radi se samo o tome da državna vlast koristi pandemiju da bi nametnula potpunu kontrolu, već mi se čini da je ovde na delu nekakav sujeverni simbolički čin: logika da ako učinimo dovoljno snažan gest žrtvovanja da zaustavimo sav društveni život, onda možemo očekivati milost. Iznenaduje koliko malo izgleda da znamo (uključujući i naučnike) o delovanju pandemije. Često od vlasti dobijamo oprečne savete. Daju nam stroga uputstva da se izolujemo kako bismo izbegli virusnu infekciju, ali kada broj zaraženih počinje opadati, pojavljuje se strah da će nas naši postupci još više izložiti predviđenom „drugom talasu“ napada virusa. (Žižek, 2021, с. 17)

Својеврсну похвалу лудости новог доба читамо у Хамовићевој песми *Молба за клонове*: „Речи без речи спреме на томове, / Гнезде се екраном и пренемажу. / Исто важи за њихове клонове: / Репродукују кловна реч свеважну / За начуљене овце и овнове, / Успевајући да ништа не кажу. / Глуме како глуме, брижни нуде се, / Али реч тешко спрам геста удесе” (Хамовић, 2021, с. 40). Бујица шупљих речи служи искључиво манипулацији и маскирању истине. У прозном коментару *Употреба короне* Хамовић наводи:

Разлог за неповерење према глобално захукталој кампањи бриге за здравље човеченства најпре је у мањку поузданих вести и гласника. Производе јавном сфером шумове, несагласја, смућују духове и надувавају страхове. Пригушују гласове који значе сабрану упитаност пред званичним верзијама, пројекцијама и актима. (Хамовић, 2020, с. 59)

Иста тема наставља се и у песмама *Посвећени* и *Батум*³, где се прозивају стручњаци, вирусолози, епидемиолози, имунолози, до ове пандемије готово невидљиви, а сада наједном у фокусу, да „данonoћно варирају дигиталне сесије” (Хамовић, 2021, с. 41) као некакве месије Новог светског поретка, како их аутор описује у песми *Најновији завет*. Табеле, шаблони, бројке – Србија у визији лирског субјекта представљена је као „недогледна болница” (Хамовић, 2021, с. 41), док је читав свет огромна инфективна клиника. Указује се да нови експерти, сасвим надобудни и лишени минимума емпатије, нису достојни институције са тако дугом мисијом и традицијом коју данас представљају. У песми *Контакти* индивидуе, већ пословично отуђене, мерама полицијског часа и укидања контаката бивају додатно изоловане у сваком смислу, лишене достојанства: „Човек згрчен, заклучан. Издише у осами. / Накљукан, незаражен – још себе да одстрани” (Хамовић, 2021, с. 42). Лирски субјект се лудички односи спрам неприлика у којима смо се обрели: „Сви су блиски сусрети у основи опасни, од њих стрес ће порастати, имунитет опасти” (Хамовић, 2021, с. 42).

Једна од тема која постаје актуелна у време харања вируса корона јесте и потреба за додатном изолацијом већ сасвим скрајнутих чланова друштва, каква су лица са посебним потребама или стари. Тако се песма *Домци из Трбуња* фокусира на овај проблем и на чињеницу да их се тек у оваквим тренуцима опште опасности сетимо, и то често тек уколико је реч о некаквој вести коју медији често представљају сензационалистички. Тако се на Велики петак 2020. године појавила информација да је радница Дома за смештај одраслих лица ометених у развоју у Трбуњу код Блага заражена вирусом корона те да је неопходно тестирање осталих запослених, као и корисника Дома⁴.

Песма *Тишина* затвара циклус песама *Заштитна маска* као оно што ће остати након што све(т) умине. Неочекивани дар одсуства градске буке, иначе преовлађујуће у свим периодима дана и ноћи, један је од позитивних

³ Наслов песме упућује на Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батум”, који носи назив по знаменитом лекару, универзитетском професору, оснивачу Медицинског факултета у Београду.

⁴ Није то једина установа таквог типа која је завредила медијску пажњу. Треба поменути једну крајње морбидну ситуацију у Заводу за смештај одраслих лица „Мале Пчелице” у околини Крагујевца, која се догодила истог дана када и поменути случај у Трбуњу. Наиме, на Велики петак за време трајања полицијског часа обављена је ексхумација тела штићеника завода (без знања и сагласности породице) не би ли се тестирањем, као и додатним методама утврдило да ли је несрећник преминуо од последица ковида. Налази обдукције показали су негативне резултате. Ноћ пре тога у касним вечерњим часовима обављено је тестирање свих запослених, као и видно трауматизованих корисника. У позадини овог догађаја крио се политички обрачун. Очито да је пандемија обичном човеку сузила поље слободе и дејствовања, док је политичарима одредила руке и подстакла их на многе крајње сулуде поступке. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/cobanin-iz-bosnjana-i-dalje-najveci-zrtva-obracuna-naprednjackih-klanova-u-sumadiji/> (приступ: 08.08.2021).

аспеката ове пандемије. У збирци есеја Џона Зерзана (John Zerzan) *Сумрак машина* (*Twilight of the Machine*, 2008), чије је доминантно обележје критика савремене технокултуре, тишина је препозната као угрожена врста: „Нема ослобођења људи без избављења природе, а тишина је обавезни део тог покушаја. [...] Иза захтева за обновом тишине налази се жеља за новим почетком на плану перцепције и културе” (Zerzan, 2009, с. 216–217). За време полицијског часа, у пролеће 2020. године, градови су накратко занемели, ослобађајући простор многобројним звуковима из природе, раније недовољно јаким да савладају урбану ларму. Изненадна и неочекивана тишина у истоименој песми представљена је као умирујућа храна и лирика утехе за оболеле. У вези с тим подсетимо се једног Толстојевог охрабрујућег и оптимистичног става, забележеног на почетку романа *Васкрсење*, према учинку људског фактора на природу за коју дубоко верује да увек и упркос свему успева да се регенерише:

Ма како настојали људи, кад их се неколико стотина хиљада скупиле на невеликом простору, да унаказе земљу на којој се тискају, ма колико је набијали камењем да ништа не никне на њој, ма како настојали да почупају тек изниклу траву, ма колико све закужили димом каменог угља и нафте, ма колико кресали дрвеће и разгонили све животиње и птице – **пролеће је чак и у граду пролеће** [подвукла Ј. А. М.]. Сунце греје, оживела трава расте и зелени се свуда где је нису почупали – не само по травњацима булевара, већ и између камених плоча, а брезе, тополе и дивље трешње отварају своје лепљиве, мирисне листиће. (Толстој, 1978, с. 8)

Песма *Дани под маскама* испевана је као ода најугроженијим и најизложенијим професијама оних који су по читав дан приморани да носе маске: чистачи улице, трговци, таксисти... људима који су под маскама тако обезличени да се лирском субјекту чини „као да служе молебана Вирусу” (Хамовић, 2021, с. 51) или статирају у глобалном театру апсурда.

Иако је након увођења неколико врста вакцина против ковида деловало да ћемо савладати пандемију и оставити је иза нас, лето и јесен 2021. године донели су нове сојеве вируса, делта, ламбда и омикрон, те потврдили уверење изражено у песми *Доба мачке* да епидемија не јењава и да јој се не назире крај. Игра мачке и миша се наставља, заробљени смо попут „огледних глодара” (Хамовић, 2021, с. 54) у некој врсти зачараног круга, глобалног пројекта: „Ко наивно замишља – вара се / Да ћемо се отрести заразе: / не јењава, него тек разраста. / Доба кропи – капље кап заразна!” (Хамовић, 2021, с. 54). Овакву прогнозу потврдила је и ситуација у Провинстауну у Масачусетсу, америчком граду у којем је готово 95 процената становништва вакцинисано, а где се и поред те чињенице појавила делта варијанта вируса корона⁵. Слична ситуација догодила се и у Израелу, када је последњег дана августа 2021. године регистровано готово 11 000 оболелих у једном дану, иако је

⁵ <https://www.nytimes.com/2021/07/31/us/covid-outbreak-provincetown-cape-cod.html> (приступ: 01.12.2021).

два месеца пре тога деловало да је пандемија побеђена услед великог броја вакцинисаних⁶. Упркос бројним парадоксима које ова пандемија готово свакодневно доноси, а који су детектовани и у Хамовићевим збиркама, лирски субјект своје опсервације не боји апсолутним песимизмом, наиме, у песми *Контра-успаванка* из књиге *Заштитна маска* позива на побуну против опште равнодушности, на немирење са наметнутом ситуацијом, као и на дубоко промишљање и борбу за освешћење и освајање слободе.

* * *

Расправљајући о патологијама савременог друштва с почетка XXI века, јужнокорејски филозоф и теоретичар културе Бјунг-Чул Хан (Byung-Chul Han) у студији *Преморено друштво* (*Müdigkeitsgesellschaft*, 2014) износи следећи закључак: „Свако доба има своје типичне болести. Тако постоји бактеријска епоха која је, истина, окончана најкасније с открићем антибиотика. Без обзира на свеприсутни страх од грипалне пандемије данас не живимо у вирусној епохи. Оставили смо је иза себе захваљујући имунолошким техникама” (Han, 2015, с. 30). Слично запажање о томе како су епидемије у XXI веку иза нас проналазимо и код Јувала Ное Харарија (Yuval Noah Harari) у планетарном бестселеру *Хомо деус: Кратка историја сутрашњице* (*Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*, 2015) (Harari, 2018, с. 10). Оваква уверења стварност звана ковид 19 свакодневно демантује. Песма *Post Festum* затвара Хамовићеву збирку *Две хиљаде двадесета* не остављајући превише места оптимизму уз уверење да уколико и када пребродимо ковид 19, засигурно отварамо врата некој новој зарази у будућности: „Систем здравља светскога деловаће спремније: / Још само да одреде лик нове пандемије” (Хамовић, 2021, с. 62).

Књижевност је кроз историју одувек бележила аутентична искуства човечанства захваћеног болестима и епидемијама. Заразе, било да запоседају тело или пак дух, бивају рефлектоване у великим делима светске књижевности још од Хомера, Бокача, Достојевског, Мана, Камија, Маркеса, Јонеска, Памука... Ковид 19, као специфична зараза XXI века, збуњујући и по свему необичан феномен, изазован за медицину, социологију, антропологију и филозофију, засигурно ће тек имати одјека и у савременом књижевном стваралаштву. Драган Хамовић је у оквиру српске, али и светске књижевности, први аутор који је две своје песничке збирке посветио проблемима и питањима које је ова пошаст иницирала, упозоравајући на многобројне поремећености које су настале као последице пандемије, почев од својеврсне апатије, безвољности, губитка достојанства и слободе,

⁶ https://www.politika.rs/scc/clanak/486675/U-Izraelu-rekord-od-skoro-11-000-zarazenih-u-jednom-danu?fbclid=IwAR27iLbf59gAioKxTQq2oEis_I3aaKuJz3cnI3h-JNiTgkSBYIEZo_O4mY (приступ: 01.12.2021).

паничног страха а онда и свеопште разорне отуђености. Најзад, својим је лирским дневником још једном потврдио да ипак још увек *песнички станује човек на овој земљи*.

Библиографија

- Толстој, Л. Н. (1978). *Васкрсење*. Београд: Просвета–Рад [Tolstoj, L. N. (1978). *Vaskrsenje*. Beograd: Prosveta–Rad].
- Хамовић, Д. (2020). *Заштитна маска*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“. [Hamović, D. (2020). *Zaštitna maska*. Kraljevo: Narodna biblioteka „Stefan Prvovenčani“].
- Хамовић, Д. (2021). *Две хиљаде двадесета*. Београд: СКЗ [Hamović, D. (2021). *Dve hiljade dvadeseta*. Beograd: SKZ].
- Furedi, F. (2002). *Culture of Fear*. London, New York: Continuum.
- Han, B.Č. (2015). *Premoreno društvo*. Novi Sad: Adresa.
- Harari, J. N. (2018). *Homo deus: Kratka istorija sutrašnjice*. Beograd: Laguna.
- Klein, N. (2020). Screen New Deal. *The Intercept*, May, 8. Preuzeto s: <https://theintercept.com/2020/05/08/andrew-cuomo-eric-schmidt-coronavirus-tech-shock-doctrine/> (pristup: 30.11.2021).
- Mbembe, A. (2020). *Univerzalno pravo na disanje*. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije.
- Svensen, L. Fr. H. (2008). *Filozofija straha*. Beograd: Geopoetika.
- Tesich, S. (1992). *A Government of Lies*. Preuzeto s: <https://www.thefreelibrary.com/A+government+of+lies.-a011665982> (pristup: 1.12.2021).
- Tesich, S. (1993). *Letter to the New York Times*. Preuzeto s: <http://www.srpska-mreza.com/tesich/to-nyt.html> (pristup: 1.12.2021).
- Zerzan, Dž. (2009). *Sumrak mašina*. Beograd: Službeni glasnik.
- Žižek, S. (2021). *Pandemija!2*. Novi Sad: Akademska knjiga.